

Een aanvullend archeologisch onderzoek op het Stationsplein te Groningen (Gr.)

A. Ufkes

ARC-Publicaties 83

**Groningen
2003**

ISSN 1574-6879

Colofon

ARC-Publicaties 83

Een aanvullend archeologisch onderzoek op het Stationsplein te Groningen (Gr.)

Tekst

A. Ufkes

Tekeningen

S.J. Tuinstra en A. Ufkes

Foto's

L. de Jong en A. Ufkes

Digitale beeldverwerking

B. Schomaker

Eindredactie

J. Schoneveld

Omslag

De opgraving bij het 'Peerd van Ome Loeks', foto G.L.G.A. Kortekaas.

Groningen, 2003

De volledige lijst met ARC-Publicaties is te vinden op www.arcbv.nl

Inhoud

1 Inleiding	3
<i>A. Ufkes</i>	
1.1 Aanleiding van het onderzoek	3
1.2 Ligging van het onderzoeksgebied	3
1.3 Objectgegevens	4
1.4 Doel van het onderzoek	4
1.5 Onderzoeksgeschiedenis	5
1.6 Werkwijze	6
2 Resultaten	7
<i>A. Ufkes</i>	
2.1 Sporen en structuren	7
2.2 Vondstmateriaal	11
3 Conclusies en aanbevelingen	13
<i>A. Ufkes</i>	
3.1 Conclusies	13
3.2 Aanbevelingen	13

1 Inleiding

A. Ufkes

1.1 Aanleiding van het onderzoek

In het kader van de herinrichting van het Stationsplein te Groningen, werd in opdracht van de gemeentelijk archeoloog drs. G.L.G.K. Kortekaas, namens de Gemeente Groningen, een Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) uitgevoerd door Archaeological Research & Consultancy (ARC bv). Dit onderzoek, aan de voeten van ‘het peerd van Ome Loeks’, vond plaats op 11 juni 2003 (afb. 1.1). Namens ARC waren mw. drs. A. Ufkes en B. Schomaker bij het veldwerk betrokken en dhr. D. Ottema van fa. Jager te Midwolde (Gr.) bediende de graafmachine. De determinatie van het aardewerk werd verricht door mw. drs. K.L.B. Bosma en dr. H. Buitenhuis analyseerde het botmateriaal.

De herinrichting van het Stationsplein behelst een terrein van ca. 12.600 m². Hier wordt onder andere een verdiepte fietsenstalling aangelegd. Als gevolg van deze werkzaamheden zal een terrein van ca. 7.600 m² bodemkundig worden verstoord. Omdat uit een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) bleek dat nader archeologisch onderzoek gewenst was (zie paragraaf 1.5), besloot de gemeentelijk archeoloog tot het laten uitvoeren van een opgraving op beperkte schaal.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich in het centrum van Groningen, net buiten de Diepenring (zie afb. 1.2). Het hier gelegen Stationsplein ligt ten zuiden van het Verbindingskanaal en de Stationsweg, aan de westzijde van de Hondsrug.¹ Het Stationsplein is momenteel grotendeels in gebruik als busstation en taxi-standplaats en daarom verhard met asfalt en stoeptegels. Direct tegenover het stationsgebouw bevindt zich een plein (het zgn. ‘Zwarte Plein’), geplaveid met tegels. Tussen de noordzijde van dit plein en de Stationsweg is een driehoek met gras bedekt, met hierop het standbeeld van het ‘Peerd van Ome Loeks’.² Omdat dit grasveld het enige gedeelte is dat niet is verhard, en dus toegankelijk voor graafwerkzaamheden, werd deze locatie – ondanks het feit dat hier geen sprake is van directe bedreiging – uitgekozen voor het AAO.

¹Centrumcoördinaten 233.684/581.186

²Afmetingen zuidzijde 35 m, westzijde 15 m en noordoostzijde 38 m.

Afbeelding 1.1 De ligging van Groningen.

1.3 Objectgegevens

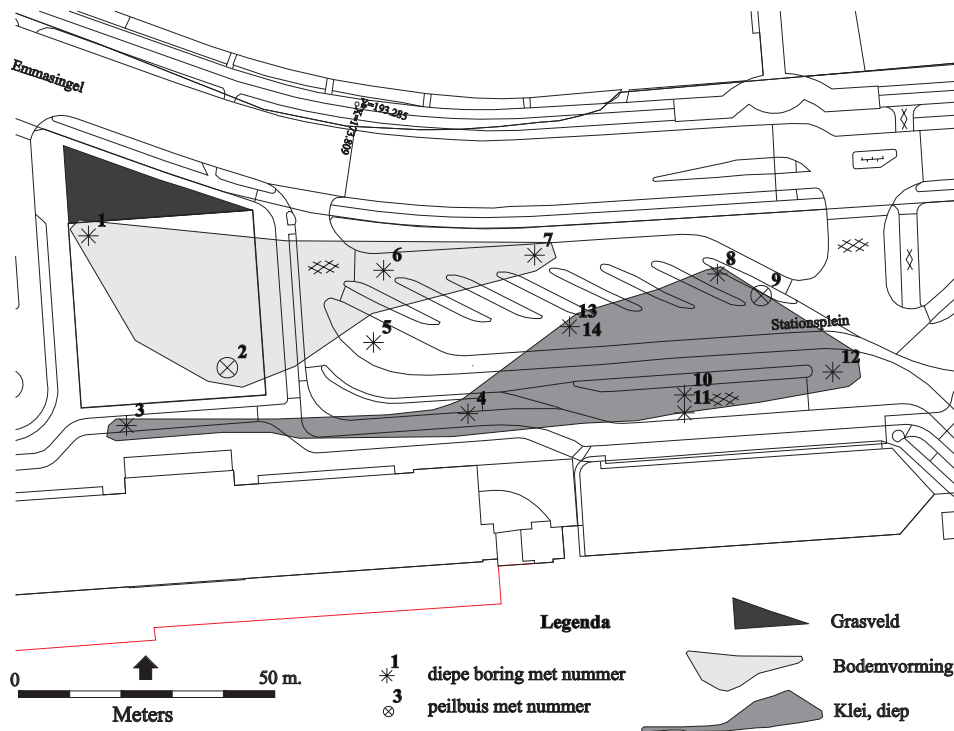
Provincie	Groningen
Gemeente	Groningen
Plaats	Groningen
Toponiem	Stationsplein
Kaartblad	7D
Coördinaten	233.684/581.168
Periode	Mogelijk prehistorisch en Nieuwe Tijd
Type object	Binnenstad
Type bodem	Ophogingslagen
Geomorfologie	Dekzand

1.4 Doel van het onderzoek

Het doel van het aanvullend archeologisch onderzoek is het maken van een noord- of zuidprofiel, om de bodemopbouw te kunnen bestuderen, alsmede een vlak aan te leggen ter hoogte van het dekzand. Op grond van de bevindingen moet een advies worden uitgebracht ten aanzien van het vervoltraject, oftewel of het noodzakelijk is om voorafgaand aan de herinrichting een Definitief Onderzoek (DO) te laten uitvoeren of dat er geen archeologische resten verwacht mogen worden en er dus geen verder onderzoek nodig is.

Om dit doel te verwezenlijken is in overleg met drs. G.L.G.A. Kortekaas een Programma van Eisen (PvE) opgesteld, waarin de volgende voorwaarden zijn gesteld:

- het te onderzoeken terrein bedraagt 3 à 4 × 3 à 4 m, de exacte ligging en afmeting wordt naar bevinden ter plaatse bepaald,
- de diepte van de werkput bedraagt ca. 2 à 2,5 m onder het maaiveld, tot in

Afbeelding 1.2 Boorpuntenkaart en de interpretatie van het booronderzoek. Het grasveld waarop het AAO plaatsvond is zwart gemarkeerd, tekening S.J. Tuinstra.

- het dekzand, waarbij het verdiepen laagsgewijs gebeurt,
- tussenvlakken worden alleen gedocumenteerd indien er grondsporen aanwezig zijn,
 - het profiel en de vlakken worden gedocumenteerd volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA),
 - uit het profiel worden monsters genomen indien dit zinvol is voor datering van de lagen,
 - behalve op tekening wordt het bodemarchief vastgelegd op dia en digitaal.

1.5 Onderzoeksgeschiedenis

In de zomer van 2002 is een gecombineerd milieukundig en archeologisch booronderzoek uitgevoerd, waar namens ingenieursbureau MUG uit Groningen de heren R. Huigen en J. Dikkema meewerkten en namens ARC bv drs. ing. G.J. de Roller. Bij dit IVO werden in totaal veertien boringen gezet met een edelmanboor met een diameter van 10 cm (afb. 1.2). Tijdens het boren is een lithologische beschrijving van het sediment gemaakt en is gelet op archeologische indicatoren zoals aardewerk, bot, vuursteen, fosfaat en dergelijke. Deze gegevens zijn in boorstaten en boorraaien uitgewerkt, waarna het terrein is gewaardeerd volgens de KNA. De bevindingen zijn gerapporteerd en gepubliceerd in 'Aanvullende Archeologische Inventarisaties en Onderzoeken in 2002', ARC-Publicaties 80.

Uit het booronderzoek bleek dat de zuidoostzijde voornamelijk wordt geken-

merkt door klei in de diepere ondergrond, terwijl de bodem van de noordoosthoek bestaat uit matig fijn zand. In de boringen 1, 6 en 7 werd op een diepte tussen 2,30 en 2,50 m onder het maaiveld bovendien een B-horizont aangetroffen, die in boring 1 overgaat in een bodem (A-horizont). Dit houdt in dat het een (grotendeels) ongestoorde paleo-sol betreft.

De conclusie voor het noordwestelijk deel van het Stationsplein luidde dat de bovengrond weliswaar tussen 0–1 m +NAP (2,50–1,50 m) onder het maaiveld is verstoord door (sub)recente activiteiten, maar dat hieronder een intacte fossiele bodem aanwezig is. De bodemvorming geeft bovendien aan dat er lange tijd geen versterking van het toenmalige maaiveld is geweest. Rond 0,50 m +NAP moet daarom rekening worden gehouden met de mogelijkheid van archeologische grondsporen, die alleen in vlakken goed zichtbaar zijn. Bij grondwerkzaamheden die dieper reiken dan 0,50 m +NAP is het daarom noodzakelijk dat voorafgaand aan deze werkzaamheden, archeologisch onderzoek plaatsvindt.

1.6 Werkwijze

Nadat het grasveld was afgezet met hekwerk, werd een werkput uitgezet van 4 bij 4 m, waarvan het zuidoostpunt zich 6 m uit de noordwesthoek van het Zwarte Plein en 3 m zuidwaarts hiervan bevond. Vervolgens werd laagsgewijs verdiept, tot ruim 1,20 m onder het maaiveld. Hier tekenden zich grondsporen af, die werden getekend en gefotografeerd. Het noordprofiel werd op dat niveau eveneens vastgelegd, zodat bij mogelijke instorting dat deel alvast was gedocumenteerd.

Daarna werd laagsgewijs verdiept tot op het dekzand op ongeveer 2,30 m - maaiveld. Vanwege instortingsgevaar werd aan de zuidkant van de werkput een strook van ca. 2 m op het eerste niveau gehandhaafd, om zo een soort trap te creëren. De oost- en westkanten werden onder een licht talud aangelegd. Ook dit tweede vlak werd gedocumenteerd, omdat ook hier grondsporen aanwezig waren. Om de onderkant van een sloot of gracht vast te kunnen stellen (zie hieronder), werd ten behoeve van het profiel nog ruim 20 cm extra verdiept.

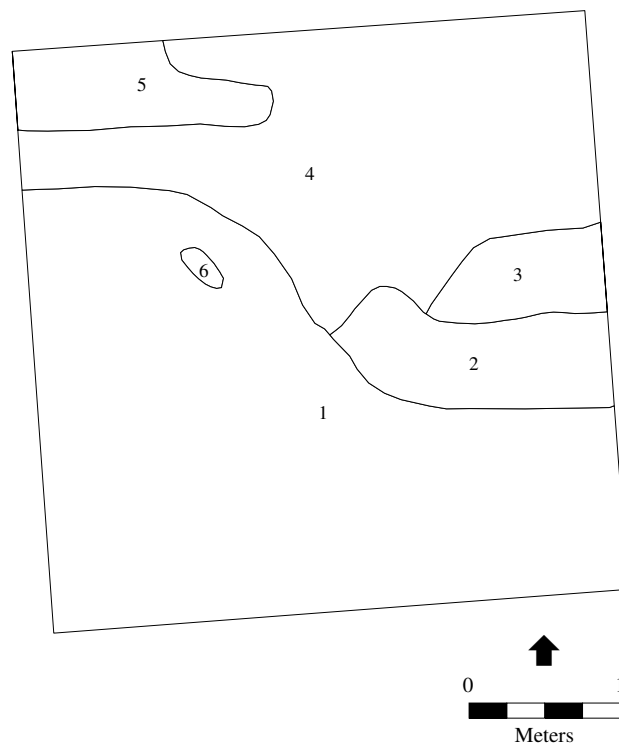
Tot slot werd het onderste deel van het profiel getekend en het gehele profiel gefotografeerd. De vlakken werden op schaal 1:40 getekend en het profiel op schaal 1:20.

2 Resultaten

A. Ufkes

2.1 Sporen en structuren

Het eerste vlak werd aangelegd op een gemiddelde hoogte van 1,46 +NAP. Hierin bevonden zich diverse grondsporen (afb. 2.1 en afb. 2.2). Spoornr. 1 was een zandige geelbruin gevlekte ophogingslaag. De spoornr. 2 t/m 5 werden gekenmerkt door de aanwezigheid van baksteenpuin en mortel, waarbij spoor 3 zeer grof puin bevatte. Spoor 5 kon als uitbraaksleuf geduid worden. De overige sporen representeerden dagzomen en lagen van ophogingsmateriaal. Alleen de sporen 3 en 4 leverden dateerbaar vondstmateriaal op, beide sporen dateren in de 18e eeuw (vondstnr. 1 en 2; zie paragraaf 2.2).

Afbeelding 2.1 Vlak 1, schaal 1:50.

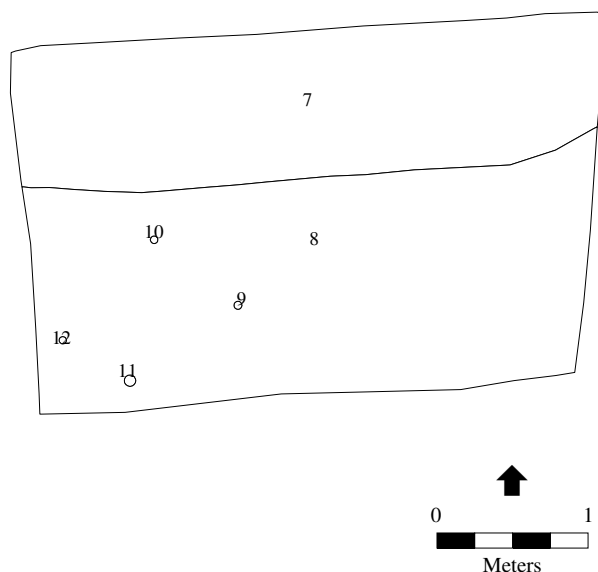

Afbeelding 2.2 Overzichtsfoto vlak 1, foto A. Ufkes.

Het tweede vlak bevond zich op 0,39 m +NAP. Zoals vermeld in paragraaf 1.6 werd dit vlak vanwege instortingsgevaar traspigewijs verdiept. De afmeting van dit vlak bedroeg bijna $4 \times 2,50$ m (afb. 2.3). Aan de noordzijde was een insteek zichtbaar van een sloot of gracht, gevuld met grijsblauwe klei met daarin ondermeer bouwpuin afkomstig van bakstenen en dakpannen (spoor 7). Op basis van het aardewerk kon dit spoor worden gedateerd als laat 16e-eeuws of vroeg 17-eeuws (vondstnr. 3). Het hart van deze sloot of gracht bevindt zich meer noordwaart, in het profiel lag de onderkant op ca. 0,20 +NAP.

In het dekzand werden vier kleine, ronde verkleuringen waargenomen (sporen 9, 10, 11 en 12). Omdat het, vanwege instortingsgevaar, niet verantwoord was om onderin de werkput te werken, zijn deze vanaf de kant ingeschetst op de veldtekening en gefotografeerd. Deze sporen zijn dus niet gecoupeerd, om zo zekerheid te verkrijgen over de interpretatie er van. Desondanks kunnen we stellen dat het naar alle waarschijnlijkheid staakgaatjes betreft. Mollengangen zijn namelijk net iets kleiner en daarnaast pleit de diepte waarop de sporen werden aangetroffen, niet bepaald voor diergangen.

Het noordprofiel werd over een lengte van 4 m gedocumenteerd, de hoogte van het profiel was bijna 3 m (afb. 2.4 en afb. 2.5). In de relatief puinarme bouwvoor (spoor 901) bevond zich een donkerbruin-grijze plek met veel turf-achtig materiaal en plantenresten (spoor 902). Onder de bouwvoor lag een bruinrode, zwak lemig ophogingspakket met daarin iets baksteenpuin en mortel (spoor 903), dat een grijsbruin laagje zandige klei doorsneedt (spoor 904). De laag met het

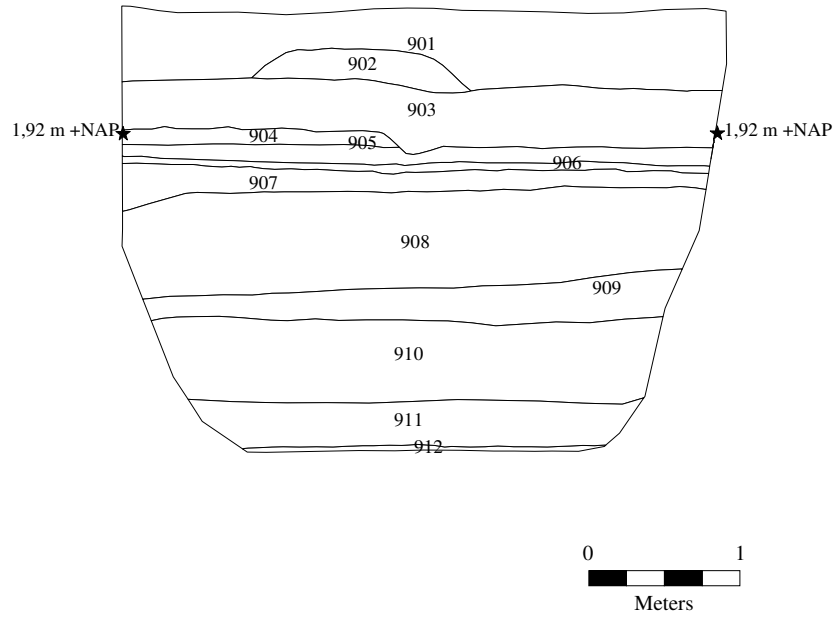
Afbeelding 2.3 Vlak 2, schaal 1:50.

spoonr. 905 bestond uit grijsblauwe klei met hierin een weinig baksteen-inclusies. Een laagje matig fijn tot grof zand (spoor 906) en een dikkere laag baksteenpuin en mortel (spoor 907) konden worden geassocieerd met de uitbraaksleuf in vlak 1 (spoor 5).

Spoor 908 bestond uit een ruim 60 cm dik, homogeen pakket fijn zand zonder antropogene inclusies. Onder deze bruine laag bevond zich een iets grillige laag fijn zand dat geelbruin was gekleurd door ferro of mangaan (spoor 909). Spoor 910 bestond uit een pakket grijsbruin fijn zand, dat evenals spoor 908 homogeen van samenstelling was. De gracht of sloot die op het tweede vlak was waargenomen (spoor 7), tekende zich in het profiel duidelijk af als een laag grijsblauwe klei met daarin vrij veel puinresten (spoor 911). Ongeveer 25 cm hieronder bevond zich het gele dekzand (spoor 912, geassocieerd met spoor 8 in vlak 2).

Dhr. Kortekaas verrichte daarnaast aan het tegenoverliggende, onderste deel van het zuidprofiel, enkele waarnemingen. De bodemopbouw verschilde hier, als gevolg van het ontbreken van de gracht. Uit de geelbruine laag fijn zand (spoor 909), die zich ook aan de zuidzijde bevond, werden enkele aardewerkfragmenten geborgen (vondstnr. 4). Deze dateerden uit de laat 17e- of vroeg 18e eeuw. Deze laag werd geduid als een ophogingspakket, behorende bij de laat 19e-eeuwse stadsuitbreiding, waarbij allerhande ophogingsmateriaal werd gebruikt.

In tegenstelling tot het noordprofiel, lag onder deze geelbruine laag een 16 cm dik pakket grijs zand. Ook hierin kon aardewerk worden geborgen, dat dateerde uit de 17e eeuw. Dit pakket representeerde wellicht een bouwvoor, aangerijkt met afval als botmateriaal en aardewerkscherven. Hieronder bevond zich een laag, bestaande uit bruingrijs zand met een dikte van 10 cm, die als B2-horizont werd geïnterpreteerd. De C-horizont in dit zuidprofiel kon weer worden gekoppeld aan spoor 912 in het noordprofiel.

Afbeelding 2.4 Noordprofiel, schaal 1:50.

Afbeelding 2.5 Vlak 2 en het noordprofiel, foto L. de Jong.

2.2 Vondstmateriaal

Uit in totaal vijf grondsporen of -lagen werd vondstmateriaal geborgen. Dit betreft fragmenten aardewerk, bot, baksteen- en dakpanfragmenten en één ijzeren spijker. Het aardewerk werd door K.L.B. Bosma gedetermineerd, met uitsluitend als doel om de grondsporen te dateren. Het botmateriaal werd door H. Buitenhuis geanalyseerd. Omdat het overige vondstmateriaal te fragmentair is om een daterende waarde te kunnen hebben en het vooralsnog weinig toevoegt aan de interpretatie van de sporen, is dit buiten beschouwing gelaten.

Uit een bruingrijze laag met daarin iets baksteenpuin in vlak 1 (spoor 4) werd slechts één randfragment van een bord of schaal geborgen (vnr. 1). Het is tinglazuurd aardewerk in majolica-traditie. Dit fragment wordt geplaatst in de 18e eeuw. Een vlek met tamelijk grof puin en mortel in vlak 1 (spoor 3) bevatte roodbakend geglazuurd aardewerk dat ook in de 18e eeuw gedateerd kon worden.

De gracht in vlak 2 (spoor 7, vnr. 3) bevatte naast bouwpuin, zowel aardewerk als botmateriaal. Het aardewerk was betrekkelijk weinig, maar een kenmerkend fragment Werra-aardewerk dateert de vulling van deze gracht als laat 16e-eeuws of vroeg 17e-eeuws. Het botmateriaal bleek uitsluitend afkomstig te zijn van rund. De volgende elementen konden worden onderscheiden:

- rugwervel afkomstig van een middelgroot rund, leeftijd 7 á 8 jaar, slachtsporen;
- femur, distaal deel, leeftijd jonger dan 2,5 jaar, slachtsporen;
- doornuitsteeksel van rugwervel, volwassen rund, slachtsporen;
- voetwortelbeentje;
- wervelfragment, grootte rund.

Uit de geelbruine zandlaag in het zuidprofiel, die geassocieerd kon worden met spoor 909 in het noordprofiel, kwamen onder andere fragmenten van een roodbakende kom tevoorschijn, alsmede een fragment faience (vnr. 4). Op basis van het aardewerk kon deze laag worden gedateerd in de laat 17e- of vroeg 18e eeuw.

De grijze laag boven de B2-horizont in het zuidprofiel bevatte zowel aardewerk als botmateriaal. Ook hier was het aardewerk in de minderheid. Een typerend wandfragment van een Iberische amfoor kon echter worden geplaatst in de 17e eeuw. Uit deze laag werden tevens fragmenten van drie verschillende botten geborgen. Hoewel deze botten iets brozer waren dan die uit de gracht (vnr. 3), was de conservering opvallend goed, gezien het feit dat de matrix zand is. Ook hier waren alle fragmenten afkomstig van rund. Het betreft de volgende skeletdelen:

- doornuitsteeksel van rugwervel, afkomstig van vrij groot rund, jong volwassen, geen slachtsporen;
- ribfragment van rund, geen slachtsporen;
- ramus linkeronderkaak rund, leeftijd ouder dan 3 jaar, slachtsporen.

Hoewel de totale hoeveelheid botmateriaal feitelijk te weinig is om verstrekkende conclusies te trekken, kan toch worden gesteld dat de samenstelling van het botmateriaal uit zowel de gracht als de grijze zandlaag primair slachtafval representeert. Dat de faunaresten alle afkomstig zijn van rund is niet verwonderlijk, aangezien rund het belangrijkste deel uitmaakt van de postmiddeleeuwse voedsleconomie.

3 Conclusies en aanbevelingen

A. Ufkes

3.1 Conclusies

Het aanvullend archeologisch onderzoek wijst uit dat het dekzand, zoals dit is aangetroffen bij het inventariserend booronderzoek, zich verder in noordwestelijke richting uitstrekt. Bovendien kan op grond van de aanwezige bodemvorming worden gesteld dat dit dekzand ongestoord is. Het is zeer goed mogelijk dat dit gebied in de IJzertijd bewoond is geweest (mond. med. drs. G.L.G.A. Kortekaas). De aangetroffen staakgaatjes hebben zeer waarschijnlijk een prehistorische datering. De hoogte waarop de top van het dekzand zich bevindt, varieert tussen circa 0,40 +NAP en 0,10 +NAP.

Het profiel en de grondsporen uit de Nieuwe Tijd vertonen een fraai chronologisch beeld. De vondsten uit het eerste vlak dateren uit de 18e eeuw, de vondsten uit de twee zandlagen boven de gracht uit respectievelijk de laat 17e- vroeg 18e eeuw en de 17e eeuw. Tot slot bevat de vulling van de gracht vondstmateriaal, dat in de late 16e eeuw of vroege 17e eeuw geplaatst moet worden. Dit spoor kan worden geassocieerd met de rand van de gracht, die behoort bij de grote uitleg van de stad uit de beginjaren van de 17e eeuw, of met een zwetsloot die buiten deze gracht en buiten een pad loopt. De gracht is aan het einde van de 19e eeuw gedempt, maar de randvulling kan ouder zijn (mond. med. drs. G.L.G.A. Kortekaas).

3.2 Aanbevelingen

Zoals is gebleken bevindt zich onder het Stationsplein een potentieel goed geconserveerd bodemarchief. Bij bodemversturende ingrepen is het daarom wenselijk dat deze, tot een diepte van max. 0,50 m +NAP archeologisch worden begeleid. Het is namelijk niet uit te sluiten dat er bewoningssporen uit de 18e of 17e eeuw aanwezig zijn (vgl. de uitbraaksleuf in vlak 1, spoor 5). Het ontgraven van de bovengrond zou daarom laagsgewijs moeten geschieden, onder archeologische begeleiding.

Vanaf ongeveer 0,50 m +NAP (gemiddeld ongeveer 2 m onder maaiveld) kunnen zeker archeologische sporen worden aangetroffen. Er is een kleine kans dat er interessante resten uit de 80-jarige oorlog aanwezig zijn op het meest noordelijke deel van het terrein. Het dekzand biedt zeker perspectieven op sporen uit de prehistorie en zou daarom vlakdekkend moeten worden opgegraven.